

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

Dini Tebliğ ve Temsil Edenlerin Dindarlık Algısı*

Perception of Piety in Terms of Presenting and Representing

Şemseddin Kırış** - Serkan Dilek***

Abstract: The aim of this research, which was completed from a multidisciplinary perspective, is to reveal the change in the perception of religion of those who are in a position to represent religion. It is not the subject of this research how prepared those who have the responsibility of imposing religious and moral values on society are for the change processes in the world of values. The main subject of this research was how much these change processes affected those who represent religion. In our research, we set out from our hypothesis that the rate of secularization among those who represent religion would be high. We came across a result that can be summarized as follows: Those who are responsible for representing the religion and making it accepted by the society are experiencing changes in the world of values, but they have not completely lost their traditional attitudes. Religiousness is a process that flourishes in a person's inner world and must be supported by a developing society. Religion is not only a belief system and its practice, but also a social habit and a culture of living together. The sustainability of the culture of living together is related to the perception of religiosity of those who are in a position to convey and represent religion. Scientists and volunteers who are responsible for explaining and presenting religion to people are people who play a vital role in the society's acquisition and implementation of the ability to live together. Their duty to integrate society and make people live together is important in terms of assimilating religiosity, establishing it in the social conscience of the society, and manifesting it in all areas of life. Modernization in the post-digitalization phase has resulted in the individual not actually recognizing any value other than his comfort. If religious preachers who will be a balm for the wound in the souls of the people and the growing youth, who will pave the way for the construction of a religious language that is encompassing, protective of mental and physical health, and protective of people and society are not trained, it can be said that there is a situation that will make it necessary to worry about the future of religion and the common goal of living together. Strengthening religiosity throughout the country requires implementing the requirements of religion in addition to acquiring knowledge and manifesting these practices in social areas. In the post-modernization period, the representation of religion and the religiosity of the religious official seem to continue to be a topic that requires more research and discussion.

* Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 07.09.2021 tarihinde 4. Toplantısında aldığı 29 no'lu Karar ile etik kurul izni alınmıştır.

** Doç.Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey University, Theology Faculty Department of Basic Islamic Studies

ORCID [0000-0002-1226-9811](https://orcid.org/0000-0002-1226-9811)

semseddinkiris@kmu.edu.tr

*** Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat

Prof. Dr., Kastamonu University Economic and Administrative Sciences Faculty Economics Departmen

ORCID [0000-0002-0393-4509](https://orcid.org/0000-0002-0393-4509)

serkan.dilek@gmail.com

Cite as/ Atıf: Kırış, Ş. & Dilek, S. (2024). Dini tebliğ ve temsil edenlerin dindarlık algısı. *Turkish Studies - Religion*, 19(4), 545-563. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.77082>

Received/Geliş: 25 Jun/Haziran 2024

Accepted/Kabul: 25 December/Aralık 2024

Published/Yayın: 30 December/Aralık 2024

Checked by plagiarism software

Structured Abstract: Perception of Piety in Terms of Presenting and Representing Introduction and Purpose of the Study:

In this study, we wanted to investigate the perception of religiosity in an area that has not been studied before, with a different method. We think that it is very important to determine the perception of religiosity of those who are in a position to propagate and represent religion. Because scientists and volunteers who are responsible for explaining and presenting religion to people are people who play a vital role in the acquisition and implementation of the skill of living together by society. Their duty to integrate society and make people live together is important in terms of assimilating religiosity, establishing it in the social conscience of the society, and manifesting it in all areas of life.

In recent years, the religious perception of those responsible for religious propagation has gained importance. Because, especially on social media, there is a perception that those responsible for conveying and representing religion in our country do not agree on the nature and content of the religion to be presented to society.

It is natural that the secular state considers itself responsible for controlling religion. However, the mission of controlling religion must be carried out together with the mission of protecting religion. It also seems reasonable for the state to leave its "mission of protecting religion" to civil initiatives by providing sufficient freedom of religious education. It is not surprising that those who define themselves as religious are at peace with the state, or at least feel obliged to do so. Because the nature of prophetic piety is compatible with public order. However, the state must also take into account the sensitivities of its religious citizens and avoid attitudes that will offend them.

It seems that the future of religiosity in this country will be determined by the attitude of theologians. It would be appropriate to point out the distinction between civil and official religion here. It cannot be ignored that, like all institutions of a secular state, institutions such as the General Directorate of Religious Affairs and Religious Education are essentially based on a secular paradigm.

Conceptual framework

Has increased in recent years, It is a field of research that requires a disciplinary perspective. The most important reason why the subject has attracted attention is that it arouses curiosity about how well traditional forms of religiosity can resist the processes of modernization and secularization. The subject has an appeal that can find a place in the current affairs consumed by the politics, business world and education community. Publications claiming that deism is increasing in schools have also increased interest in the subject. There are three concepts that stand out in previous studies. Normative or traditional religiosity is an approach based on the disciplined implementation of the requirements of religion and not making any compromises on this issue. Secular religiosity, on the other hand, is an approach based on respecting all the requirements of religion, which creates a sense of belonging due to its aspect that ensures social unity, and that the individual and social life required by the culture of democracy can be practiced freely without restrictions. An approach to religiosity that explains the interest shown in special religious days such as Kandil nights and the interest shown in the tombs and graves of previous scholars and scholars who set an example to the society for their piety has been conceptualized as popular religiosity. A slightly more radical way of perceiving secular religiosity gave rise to the modernist approach. The claim that society can often make mistakes and fall into superstitions has given rise to the individualist puritan approach. This approach is a continuation of the secular religious approach.

Method

Questions were prepared by the authors in order to measure the perception of religiosity in the context of the representation and propagation of religion. The population of our research is religious officials, academics and religious education educators, or people who worked as religious officials and educators at a certain period of their lives but are now doing other duties. 432 people participated in our survey.

Findings and Discussion

The rational secular and puritan individualist approach is more common among teacher-academics than other professional groups. Because the way academic education is implemented in our country strengthens these two approaches to religiosity.

Theology undergraduate programs are also concerned with examining and analyzing religion within a scientific framework. The aim of current education programs is not to increase social orientation towards

---

religion but to understand religion correctly. The hypothesis of correct understanding of religion triggers and strengthens the puritan religious approach.

What needs to be emphasized here is that modern theologians are not very fond of the adoption of religion with an acceptance that the whole society participates in. This situation can be explained by the effect of the individualistic character of the religious education received from primary and secondary education to undergraduate education. Religious education provided in primary and secondary education has an individualistic and secular character.

It has been observed that the discourse of Muslims' backwardness and weakness seriously preoccupies theologians. The high level of social acceptance of the 'language of power' used by the state negatively affects the formation of the 'language of religion' in a unique way. Religion, which is a soft power, is weak against the state, which is a hard power, and needs support.

Every political system builds and produces its own human and social structure. Our country has fallen into a chronic impasse regarding religious education. It is necessary for the secular state to decide where to place religion. How will this decision take shape? This decision may be in line with the realization of the 'religious generation' target in terms of the sustainability of human resources.

Religiousness is a process that flourishes in a person's inner world and must be supported by a developing society. Religion is not only a belief system and its practice, but also a social habit and a culture of living together. The independence of public institutions from religion affects religious life in all its dimensions. Acceptance of the secular structure of the state is the most important dynamic factor that transforms society. If religion has ceased to be the basis of consensus in society, secularization stands out as a basis of consensus. Since the individual, who is independent of religion, is also independent of society, he has to find solutions to the problems he encounters on his own. The global power of digitalization and the loneliness of the modern individual have weakened religious life and religiosity. It does not seem possible for modern humans, who have become lonely, alienated and moved away from their natural environment, to meet their greatest need for love by breaking away from the society in which they live. The language of society's integration and love is religion. As the language of religion has weakened, people have difficulty in capturing the warm and healthy language of communication with each other. We are going through a period where it has become even more difficult to experience and feel religion on a social scale in the triangle of family, neighborhood and city. In this process, the attitudes and efforts of those who preach and represent religion have gained importance.

Those who will present religion to society and contribute to religious enlightenment are those who are responsible for presenting religion. The secularism or religiosity of those who are responsible for presenting religion sets an example for the whole society.

The important point here is the way those who are responsible for presenting religion approach religion. If there is a problem in the approach of those who are responsible for explaining religion and presenting it to society, it is not possible for religiosity to be understood, assimilated and implemented.

In order to build a new religious language, an idea must first be formed about what to do. It is not enough to build a discourse that tells people "this is religion". The religious language created must also be durable.

Conclusion and Recommendations

In this study, four approaches have emerged in the propagation and representation of religion. Each of these approaches arose from the attitudes of those responsible for the presentation of religion.

Since modern people are raised to be self-focused, youth do not care about the sustainability of human resources in the following years. Religion is essentially a social consensus that also has internal discipline.

People exhibit two contradictory lifestyles when it comes to whether or not they comply with divine commands. These two lifestyles ontologically reject and postpone each other. These two preferences are structurally incompatible, and a conflict of values will inevitably occur. This conflict of values is also reflected in those who are responsible for presenting religion to people. We should not be surprised if we hear the definitions of "secular clergy" or "secular religious educator" in the coming years. Because the increase in secularism tendency among religious educators has made itself felt.

In our country, religious education is provided at all levels of education within a determined program. However, the General Directorate of Religious Education has to equate religious education with "acquiring knowledge" due to its secular nature. As an essentially secular institution, the Presidency of Religious Affairs has to shape the religious services it offers in mosques in line with the satisfaction and complaints of citizens in accordance with the democratic approach. There are those who define religion as a problem in Turkey, we disagree. But we must state that there is a 'religious education problem'. Because religious officials trained by secular institutions are also secular. Religious teachers trained by secular educational institutions also have secular elements. For the secondary school age generation, religiosity does not appear to be a strong life option. There is a situation where religion is reduced to knowledge but not practice. Religious education of secular institutions does not bring original religiosity, nor does it enable the manifestation of sincere and pure religiosity in society. The original manifestation of religion does not occur in society. Equating religion with morality by secular religious institutions does not constitute a solution either. The human element trained by secular religious institutions does not satisfy the conscience of the society. There is a need for studies on the originality of religious teaching. There is a need for independence of religious education from institutional secularity.

Political parties and all pressure groups must reach an agreement regarding the content of religious education. The understanding of religion given in religious educational institutions does not make a significant contribution to the formation of a consensus language that will convince the whole society about religion. The solution may be an authentic higher religious studies education without the censorship of secularism. If religious preachers who will be a salve for the wound in the souls of the people and the growing youth, who will pave the way for the construction of a religious language that is encompassing, protective of mental and physical health, and protective of people and society are not trained, it can be said that there is a situation that will necessitate concern about the future of religion and the common goal of living together. Strengthening religiosity throughout the country requires implementing the requirements of religion in addition to acquiring knowledge and manifesting these practices in social areas.

Keywords: Tradition, Piety, Secularity, Piety Education, Piety Exemplary

Öz: Multidisipliner bir perspektiften tamamlanmış olan bu araştırmanın amacı, dini temsil konumunda olanların din algısında yaşanan değişimi ortaya koymaktır. Omuzlarında dini ve ahlaki değerleri topluma benimsetme görevi bulunanların değerler dünyasındaki değişim süreçlerine ne kadar hazırlıklı oldukları, bu araştırmanın konusu değildir. Bu araştırmanın asıl konusu bu değişim süreçlerinin dini temsil edenleri ne kadar etkilediği idi. Araştırmamızda dini temsil edenlerdeki sekülerleşme oranının yüksek olacağı hipotezimizden yola çıkmıştık. Dini temsil etme ve topluma benimsetmekle görevli olanların değerler dünyasında değişim yaşamakla birlikte gelenekten gelen tutumlarını büsbütün kaybetmedikleri şeklinde özetlenebilecek bir sonuçla karşılaştık. Dindarlık insanın iç dünyasında yeşeren ve gelişen toplumla desteklenmesi gereken bir süreçtir. Din sadece inanç sistemi ve onun uygulanması değil aynı zamanda bir sosyal alışkanlık ve birlikte yaşama kültürüdür. Birlikte yaşama kültürünün sürdürülebilirliği dini tebliğ ve temsil konumunda olanların dindarlık algısı ile ilgilidir. Dini insanlara anlatmak ve sunmakla görevli ilim adamları ve gönüllüler birlikte yaşama becerisinin toplum tarafından kazanılmasında ve uygulanmasında hayati rol üstlenmiş kişilerdir. Onların toplumu kaynaştırma ve birlikte yaşatma görevi dindarlığın özümsemesi, toplumun maşeri vicdanına oturması ve hayatın bütün sahalarında tezahür etmesi açısından önemlidir. Dijitalleşme sonrası evrede modernleşme, bireyin konforu dışında bir değeri fiili olarak tanımaması gibi bir sonucu doğurmuştur. Halkın ve yetişmekte olan gençliğin ruhundaki yaraya merhem olacak kuşatıcı, ruh ve beden sağlığını kollayıcı, insanı ve toplumu koruyucu bir din dili inşasına zemin hazırlayacak din tebliğcileri yetişmiyorsa dinin ve birlikte yaşama müşterek gayesinin geleceği konusunda kaygı duymayı gerekli kılacak bir durumdan söz edilebilir. Dindarlığın ülke çapında güçlenmesi, bilgi edinmenin yanında dinin gereklerinin uygulanmasını ve bu uygulamaların toplumsal alanlarda tezahür etmesini gerektirmektedir. Modernleşme sonrası dönemde dinin temsili ve din görevlisinin dindarlığı, üzerinde daha çok sayıda araştırma yapılması ve tartışılması gereken bir başlık olma hususiyetini devam ettirecek görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Dindarlık, Sekülerlik, Din Öğretimi, Dinî Örneklik

Giriş

İlahiyat temel alanı içinde yer tutan Hadis, Hz. Peygamber ile ilgili ilk kuşak neslin tuttuğu kayıtlarla ilgilenen bir ilim dalıdır. Kısaca peygamberin sözleri anlamına gelen bu ilim sonraki asırlara intikal etmiş sözlerin doğruluğunu konu etmekle birlikte bu sözlerin izini de sürmektir. Bir izi sürme ilmi olan Hadis bizi doğal topluma, içtimai dindarlığa ulaştırır. Bir ilim dalı olarak Hadis'in ingilizce karşılığı olan tradition, sadece gelenek değil, toplumsal kabul görmüş ve sürdürülmüş dindarlık demektir. Kur'an âyetlerini ve Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili tutulmuş kayıtları topluma anlatmak durumunda bulunan din görevlisi ve din eğitimcilerinin dindarlık algısı modernleşme sonrası dönemde değişimler yaşamıştır. Dindarlık, üzerinde konuşulmaya ve saha araştırması yapmaya degen bir konudur. Dindarlığın nitel ve nicel hakikatine katkısı tartışılır olmakla birlikte din okuryazarlığının arttığı gözlenmektedir. Modernleşme ve teknolojik yenilenme hayat kalitesi kavramını insanların gündemine getirmiştir. Ortalama insan ömrü ve yaşlanmanın önlenmesi ile ilgili araştırmalar, yaşanan hayat kalitesinin artması ile ilgili arayışlar hep aynı duyarlılığı yansıtmaktadır. Modern insan sadece mutlu olmak istemiyor, aynı zamanda mutluluk kalitesini de artırmak istiyor. Mutluluk ile ilgili kadim zamanlardan gelen bir öneri olan din ile de barışık durmak istiyor. Dinin getirdiği kuralların toplum olarak uygulanma kabiliyetine sahip olmasını belki popüler kabul görmüş bir temayül olarak niteleyemeyiz. Ne var ki dindarlığın insanların pratik hayatlarında bilinen ve basit bir karşılığı bulunmaktadır. Mesela dua etmek herkesçe bilinen basit bir dindarlık refleksidir. Küresel ölçekte insan hayatına standart getirme, modern dünyanın tek tipleşmeye doğru gitmesine de sebep olmuştur. Artık farklı kültürlerden insanlar birbirini anlayabilmekte ve müşterek kültür öğelerini kullanabilmektedir. Doğum günü, anneler günü ve sevgililer gününü kutlama eylemi, kıtalar arası bir yaygınlaşma eğilimine girmiştir. Dindarlık insanın iç dünyasında yeşeren ve gelişen toplumla desteklenmesi gereken bir süreçtir. Dinin ameli emir-yasaklarını yaşatmak, bireyin iç dünyasını harekete geçirecek derunî dindarlık sürecini başlatmaktan (Korkut, 2020, s. 451) geçmektedir. Bununla birlikte din sadece inanç sistemi ve onun uygulanması değil aynı zamanda bir sosyal alışkanlık ve birlikte yaşama kültürüdür.

Hadis kaynaklarında dini tebliğ ve temsil mevkiinde olan kimseler “âlim” olarak isimlendirilmiştir. İslam coğrafyaları içinde ‘Medine âlimleri’ nin özel bir önemi vardır (et-Tirmizî, 1998, s. “İlm”, 18/2680). Âlim sadece bilgi yüklenen değil, öğrendiklerini uygulayan ve toplumu aydınlatandır. İlmın gerekleri hayata uygulanmazsa bir fayda hâsıl olmaz. Hz. Peygamber faydasız ilimden Allah'a sığınmıştır.(Müslim b. Haccâc, t.s., s. “Zikr”, 73; Nesâî, 1999, s. “İstiâze”, 18) İmam Buhârî (ö. 256/870) Sahih'inde “بَابُ الْعِلْمِ قَبْلَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ/ilmin söz ve amelden önce gelmesi” şeklinde bir başlık açmış ve şu meâldeki hadisi muallak olarak zikretmiştir: “Âlimler peygamberlerin varisleridir. Onlar ilmi miras almışlardır. Kim ilmi elde etmişse çok nasip elde etmiştir. Kim ilmi öğrenmek için bir yola girerse Allah ona cennete girme yolunu kolay kılacaktır.” (Buhârî & thk. Mustafa Dîb el-Büġâ, 1987, s. “İlm”, 10) Bu hadis Sünen kaynaklarında isnadlı olarak yer almıştır.(Ebû Dâvûd & thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, t.s., s. “İlm”, 1/3641; et-Tirmizî, 1998, s. “İlm”, 19/2682; İbn Mâce, 2009, s. “Mukaddime”, 17/223) Dinin gereklerini yerine getiren âlim peygamberin vârisi konumundadır. Toplum dindarlığının zayıflamaması onların görevlerini yapmasına bağlıdır. Onların dini güzel temsil etmeleri dindarlığında topluca sürdürülmesi anlamına gelecektir. Hadislerde dini temsil edenler için ciddi uyarılar bulunmaktadır. Mesela “dini Allah rızası dışında bir amaç için öğrenen cennetin kokusunu duyamayacaktır.”(Ebû Dâvûd & thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, t.s., s. “İlm”, 12/3664). Allah bir toplumdaki ilmi, dinin gereklerini yerine getirip örnek bir yaşantı sergileyen âlimlerin ruhlarını kabzederek almaktadır.(Buhârî & thk. Mustafa Dîb el-Büġâ, 1987, s. “İlm”, 34). Sahih-i Müslim'de “بَابُ عَفْوَةِ مَنْ يَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا يَفْعَلُهُ، وَيَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ، وَيَفْعَلُهُ/Başkasına emredip kendisi yapmayan, başkasına yasaklayıp kendisi yapan kimsenin cezâsı” şeklinde bir başlık bulunmaktadır. Bu başlık altında yer alan hadisler arasında şu hadis dindar âlimin önemini çarpıcı biçimde anlatmaktadır:

“...Kıyamet günü bir adam getirilir, cehenneme atılır. Karnından bağırsakları ve iç organları çıkmış, merkebin değirmen taşı etrafında döndüğü gibi onların etrafında dönmektedir. Cehennem ehli ona ‘sen iyiliği emredip kötülükten sakındırmaz mıydım’ derler. O da ‘iyiliği emrederdim ama kendim yapmazdım, kötülükten sakındırırdım ama kendim yapardım’ karşılığını verir.” (Müslim b. Haccâc, t.s., s. “Zühd”, 51).

Dinin gereklerini yerine getiren âlim ihtiyacı günümüz şartlarında hayati önem kazanmıştır. Din görevlileri ve her kademede dini öğretmekle sorumlu olanlar, hadislerde geçen âlim misyonunun günümüzdeki temsilcileri durumundadır.

Son yıllarda tüm kurum ve aygıtlarıyla ulus devlet konsepti güçlenmiş bulunmaktadır. Devlet aygıtının güçlenmesinin dini ve dindarlığı da güçlendirdiğini söyleyemeyiz. Ülkemiz de anayasasında laiklik ilkesinin yer aldığı bir ulus devlettir. Bu ilke tüm kamu kurum ve kuruluşlarını kendi rengine boyamaktadır. Geldiğimiz noktada Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğü gibi resmî kurumların, son tahlilde seküler kuruluşlar olduklarını tespit etmemiz, dindarlığın geleceği ile ilgili sağlıklı değerlendirmeler yapmamıza katkı sağlayacaktır. Kamu kuruluşlarının dinden bağımsızlığı, dini hayatı bütün boyutlarıyla etkilemektedir. Dijitalleşmenin global gücü ve modern bireyin yalnızlığı dinî hayatı ve dindarlığı da zayıflatmış bulunmaktadır. Yalnızlaşan, yabancılaşan ve doğal ortamından uzaklaşan modern insanın en büyük ihtiyacı sevgidir (Akdoğan, 2009, s. 123). Toplumun birbiriyle kaynaşma ve sevgi dili dindir. Din dili zayıfladığı için insanlar birbirleriyle sıcak ve sağlıklı iletişim dilini yakalamakta zorluk yaşamaktadır. Kendilerini tanımlarken din yanlısı tutum sahibi olduklarını vurgulayanların dezavantajlı guruplar kategorisinde sayılmalarını gerektirecek çok veri bulunmaktadır. Kurumsal dinin değil sivil dinin güçlendirilmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Çünkü kurumsal dini en önemli özelliği sekülerlik olan resmi kuruluşlar temsil etmektedir. Aile, mahalle şehir üçgeninde dinin sosyal boyutta yaşanması, hissedilmesinin büsbütün zor hale geldiği bir süreçten geçiyoruz. Bu süreçte dini tebliğ ve temsil edenlerin tutum ve gayretleri önem kazanmış bulunmaktadır. Dinin tebliğinin altyapısının bilgi ve uygulama olarak takviye edilmesi zaruridir.

Birlikte yaşama ilkesi ve mutabakatı olarak din iki şekilde tezahür eder. Gökten indiğine inandığı tercihler dahil bireyin tüm tercihlerine saygıyı esas alan mutabakat, din olarak adlandırılmayı hak etmektedir. Bu mutabakat aslında bireye “bu benim tercihimdir” diyebileceği bir alan da sunmaktadır. Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’an gibi semavî kitaplara dayanmayı esas alan ve peygamberi bulunan dinî gelenek açısından şöyle bir problem söz konusudur. İlahi emirlere uyup uymama konusunda insanlar birbirine zıt iki hayat tarzı sergilemektedir. Bu iki hayat tarzının ontolojik olarak birbirini reddedişi ve ötelemesi söz konusudur. Bu iki tercih yapı olarak birbiriyle uyuşmamaktadır ve değer çatışmasının kaçınılmaz olarak yaşanacağı bir durum söz konusudur. Kur’an’da bazı peygamberlerin hayat ve tevhid mücadelelerinden söz edilmiştir. Kur’an’da anlatılanlar semadan geldiğinde inanılan yasalara kayıtsız davrananlar ile bu yasaları dikkate alanların birlikte yaşama tecrübelerinin başarılı olmadığını göstermiştir. Salih ve Şuayb (a.s.)’ın kıssaları da iman edenlerin değer çatışması yaşadıkları kimselerle birlikte yaşamalarının imkân dâhilinde olmadığı hakkında fikir vermektedir. Lut (a.s.)’ın içinde yaşadığı toplumda eşcinsellik gibi aslında bireysel bir tercih olan ama ilahî yasaların kabul etmediği işleri yapanlar bulunmaktaydı. Hz. Lût’un ailesini toplumdan atmak istediler ve şöyle söylediler: “Buna kavminin cevabı sade şu olmuştur: çıkarın şu Lût ailesini memleketinizden, çünkü onlar çok temizlik taslar kimseler, demişlerdi.” (en-Neml 27/56). Taberî (ö. 310/923) ayet metninde geçen “temizlik taslar kimseler/ *لَهُمْ أَنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ*” ibaresinin ayıplama gayesi güden bir söz olduğunu belirtmiştir. (et-Taberî, 2000, s. 19:482). Bir toplumun içlerindeki dindarları çıkarmak istemesi olağanüstü bir durumun mevcut olduğunu gösterir. Toplumun bir kesiminin ayıplanmasının ötekileşme ve karşılıklı birbirinden soğumaya sebep olacağı açıktır. Öyle görünüyor ki Hz. Lût ve ona iman edenlerin değer çatışması yaşadığı kitle ile birlikte yaşamasını mümkün olmamıştır. Hz. Peygamber’in nübüvvet hayatının Mekke dönemi de şirk ile imanın birlikte yaşama tecrübesine bir örnektir. Hz. Peygamber’in

risâletine iman edenlerin değer çatışması yaşadıkları toplumda barınma imkânının sürdürülemediği görülmüştür. Kur'ân, iman eden ve dini norm kabul eden bir hayat yaşayan ile böyle bir durumu bulunmayanın eşit olamayacağını söylemiştir: “Öyle ya, mü'min olan fasık olan gibi olur mu? Onlar müsavi olmazlar.”(es-Secde 32/18 (Elmalılı Meâlî)).

Modern insan kendine odaklı olarak yetiştirildiği için insan kaynaklarının sonraki yıllarda da sürdürülebilirliği gençliğin ilgi alanına yeterince girmiş değildir. Din esas itibariyle içi disiplini de bulunan içtimai bir mutabakattır. Dindarlığı da dini yönelim, dini inanç ve dini pratikleri içerecek şekilde çok boyutlu yaşanan ve “tecrübe edilen din”(Gökçe, 2021, s. 22) veya “yaşanan din”(Karaşahin, 2008, s. 192) olarak tanımlayabiliriz. Toplum bir mutabakat üzerine kendini inşa eder ve tesis edilmiş müşterek değerler üzerine devlet inşa edilir. Din, yapısı itibariyle değer üretir ve üretilen değer tüm toplum üyelerinin müşterek ilke ve kabulü haline gelir. Dinin toplumdaki gücü anlaşılmadan dindarlık ta anlaşılmaz. Modern dünyada dindarlık ile ilgili teorilerde eksik olan husus dine yaklaşımda ferdin toplumdan bağımsız ele alınmasıdır. Tüm insanlar için seçenekten ziyade kadere dönüşen “bireyselleşme”(Kardaş, 2016, s. 18) dinî alanda algı ve inançların ciddi değişimler geçirmesine sebep olmuştur.(Kardaş, 2016, s. 83) Dinin hazmedilmesini, özümsemesini ve gereklerinin toplumla iş birliği içinde yürütülmesini birlikte düşünmek gerekir. Din gökten indiğine inanılan bir yasa ise bu yasanın topluma ayar vermesi beklenir. Gökten indiğine inanılan yasanın uygulanması münferit gayretlere kalmış ve toplumsal kabul görmemişse ferdi dindarlık zor ve yokuşlu bir dehlize girer.

Medeniyet bakış açısı ve müesseseleşme temayülü ve iyilik teorisi olmayan uygulama, ritüel ve tüketim alışkanlıkları din olarak nitelenemez. Bu açıdan bakıldığında aslında iki din vardır. İlahî tercihleri ve gökten indiğine inanılan esasları kurucu yasa kabul edip tüm hayatı ve sosyal ilişkileri bu düşünceye göre bina eden yaklaşım din olarak nitelenmelidir. Bu yaklaşımda insanın mutlak yasa koyucu ve tek ölçü reddi bulunmaktadır. Toplum tabanı bulunan bu temel kabulden sonra üretim ilişkileri, sosyal hayatın akışı şekillenir. Toplumun üyelerinin gündelik hayatları da bu esasa göre şekillenir. İlahi olan karşısında insani olanın mutlaklığı ve bireysel tercihin dokunulmazlığı ve yasa koyucu oluşu da din olarak nitelenmeyi hak eden toplumsal bir duruştur. Çünkü bireysel tercihin dokunulmazlığının kurucu yasa oluşu farklı bir bakış açısıdır ve ekonomi, eğitim ve hukukta yansımaları bulunmaktadır. Bu bakış açısında kutsallık sıralamasında dinin yerini devlet almış durumdadır. Bireyin darlıkta ve bollukta, iyi ve kötü günde tek muhatabı, sığınağı, dayanağı devlet dediğimiz müesseses, yazılı kanunlara ve yaptırımlara dayanan yapıdır.

Din-devlet, birey ve toplum ilişkilerinin uyumlu biçimde sürdürülmesi sadece insanların içinde yaşadıkları toplumla sosyal mutabakatlarının farkına varmalarıyla ilgili değildir. Yapılan bir araştırmada öğretmenlerin dindarlık anlayışlarını, inanç, ibadet ve algı seviyeleri ne olursa olsun kendi iç alemlerinde yaşamayı tercih ettiklerini göstermektedir.(Öz, 2013, s. 76) Dinin tüm ilişkileri etkileyen derin yapısının farkında din görevlileri ve öğreticilerine ihtiyaç bulunmaktadır. Dini topluma sunacak ve dini aydınlanmaya katkı sunacak olanlar dini sunmakla görevli olanlardır. Dini sunmakla görevli olanların sekülerliği ya da dindarlığı tüm topluma örnek teşkil etmektedir. Bir toplumda Deizm tartışmalarında bir artış varsa ahlak ile dinin İslam ile insanlığın birbirinden ayrı tutulması yönünde bir temayül artışı varsa sekülerleşme sessiz ve derinden ilerlemiş demektir. Dindarlığı narsisizm, kibir, kendini beğenmişlik, bencillik ve aç gözlülük gibi kötü huylardan uzaklaştıran bir insanlaşma projesi(Tokur, 2014, s. 278) olarak algılamak ne kadar doğru olabilir? Dindarlık seviyesi arttıkça makyavelizm seviyesinin azalması(Güven, 2019, s. 1178) ahlakın dindarlıktan ayrılmayacağına işaret eder. İnsanlaşmayı elbette dindarlaşmadan ayırmamız mümkün değildir. Ama Allah'la olan ilişkilerimizi yoluna koymadan insanların birbiriyle olan ilişkilerinin problemsiz sürmesi açısından dindarlığı anlamak eksik bir bakış açısı olabilir. Allah'a bağlanmak ve Allah üzerinden kendini insanlığa adanmak(Tekin, 2016, s. 376), ulvi bir yükselişin başlangıcı olabilir. Her daim Allah'ın görüyormuş gibi davranan dindar için yeryüzü her zaman serili duran bir seccadedir.(Perşembe, 2007, s. 12) Burada önem arz eden nokta dini sunmakla görevli olanların dine

yaklaşım biçimleridir. Dini anlatmak ve topluma sunmakla görevli olanların yaklaşımında problem varsa dindarlığın anlaşılması, özümsemesi ve uygulanması imkân dahilinde değildir. Dinin ilahi yasalara uygun yaşamada bir iş birliği olduğunu görmezden gelip bilgiye indirgeyen yaklaşım dini sunmaya yetkili değildir. Toplumun sekülerleşmesinde dini sunmakla görevli olanların yaşadığı “zihinsel dönüşüm” çok önemli roller oynamaktadır. Dini insanlara anlatmak ve sunmakla görevli ilim adamları ve gönüllüler birlikte yaşama becerisinin toplum tarafında kazanılmasında ve uygulanmasında hayati rol üstlenmiş kişilerdir. Onların toplumu kaynaştırma ve birlikte yaşatma görevi dindarlığın özümsemesi, toplumun maşeri vicdanına oturması ve hayatın bütün sahalarında tezahür etmesi açısından önemlidir.

Dindarlık ile ilgili geleneksel, popüler ve seküler dindarlık tipolojilerinden hareketle çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında birbiriyle rekabet halinde olan geleneksel ve seküler dindarlık arasında mukayeseli analizlerin yapıldığı örnekler de bulunmaktadır. (Kırış & Dilek, 2019, s. 506) Bu çalışmada daha önce çalışılmamış bir alanda dindarlık algısı araştırması hedeflenmiştir. Dini tebliğ ve temsil konumunda olanların dindarlık algısının tespitinin çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü ülkemizde örgün eğitimin bütün kademelerinde din eğitimi verilmektedir. Ayrıca din hizmetlerinin yürütülmesinden sorumlu bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı mensupları dinin tebliğ ve temsilinde sergileyecekleri tutum ve davranışın elde edilecek sonuca tesir edeceği kimselerdir. Araştırmamıza örgün ve yaygın din öğretimi ile Diyanet mensubu ilahiyatçıların katılımı olmuştur.

Son yıllarda dini tebliğ sorumluluğu taşıyanların din algısı önem kazanmıştır. Çünkü özellikle sosyal medyada ülkemizde dini tebliğ ve temsil sorumluluğu taşıyanların topluma takdim edilecek dinin mahiyeti ve muhtevası ile ilgili görüş birliğinde olmadıkları algısı da bulunmaktadır. Görünen o ki bu ülkede dindarlığın geleceğini ilahiyatçıların ortaya koyacakları tutum belirleyecektir. Burada sivil din resmi din ayırımına da işaret etmek uygun olur. Laik bir devletin tüm kurumları gibi Diyanet kurumunun da özü itibarıyla laik bir paradigma üzerine kurulu olduğu gerçeği gözden irak tutulamaz. Kendini laik olarak tanımlamış bir ulus devlette sivil dinin desteklenmeye ihtiyacı her zaman bulunmaktadır. Laik devlet dini kontrol etmekten kendini sorumlu sayması doğaldır. Dine sahip çıkma misyonu sivil inisiyatiflerle yürümek durumundadır. Nebevi dindarlığın doğası kamu düzeni ile de uyumlu yapıdadır. Kendini dindar olarak tanımlayanların devletle barışık olmaları ya da en azından kendilerini buna mecbur hissetmeleri garip karşılanmaz. Ancak devletin de dindar vatandaşlarının hassasiyetlerini hesap etmesi ve onları devlete karşı küstürecek tutumlardan kaçınması lazımdır.

Kavramsal Çerçeve

Dindarlık araştırmaları son yıllarda artış gösteren, multi disiplinler bakış açısını gerektiren bir araştırma alanıdır. Konunun ilgi görmesinin en önemli nedeni geleneksel dindarlık biçimlerinin modernleşme ve sekülerleşme süreçlerine ne kadar direnebildiği konusunun merak uyandırmasıdır. Konu siyaset, iş dünyası ve eğitim camiasının tükettiği aktüalitenin içinde yer bulabilecek çekiciliğe sahiptir. Dindarlık ile ilgili çalışmalarda öne çıkan üç kavram bulunmaktadır. Normatif ya da geleneksel dindarlık, dinin icaplarının disiplinli biçimde uygulanması ve bu konuda taviz verilmemesini esas alan yaklaşımdır. Seküler dindarlık ise toplumsal birliği sağlayan yanı sıra nedeniyle bir aidiyet oluşturan dinin tüm gereklerine saygı göstermekle birlikte demokrasi kültürünün gerektirdiği ferdî ve sosyal hayatın kısıtlama olmadan özgürce uygulanabileceğini esas alan yaklaşımdır. Kandil geceleri gibi özel dini günlere gösterilen ilgi ve vaktiyle dindarlığı topluma örnek olmuş önceki ilim ve irfan insanların türbe ve kabirlerine gösterilen ilgiyi açıklayan bir dindarlık yaklaşımı, popüler dindarlık olarak kavramsallaştırılmıştır. Seküler dindarlığın biraz daha radikal algılanma biçimi modernist yaklaşımı doğurmuştur. Toplumun çok zaman yanlış yapabileceği ve hurafelere düşebileceği iddiası bireyselci püriten yaklaşımı doğurmuştur. Bu yaklaşım seküler dindar yaklaşımın bir devamıdır. Bu çalışmamızda dinin tebliğ ve temsilinde dört

yaklaşım ortaya çıkmış bulunmaktadır. Her biri dinin sunumundan sorumlu olanların tutumlarından doğmuş olan dört yaklaşım şunlardır:

1. Dinin tebliğ ve temsilinde antimodernist yaklaşım
2. Dinin tebliğ ve temsilinde akılcı-seküler yaklaşım
3. Dinin tebliğ ve temsilinde popüler-dindar yaklaşım
4. Dinin tebliğ ve temsilinde puriten-bireyselci yaklaşım

İlahiyatçıların dindarlık algısı ile ilgili çalışmalar bulunmakla birlikte yukarıdaki yaklaşımları irdeleyen başka bir çalışma bulunmamaktadır. Bu yaklaşımlardan hangisinin daha yoğun izleneceğini zaman gösterecektir. Bu yaklaşımlar bir miktar açmak istiyoruz. Ancak şu hususu belirtmeliyiz: Bu dört yaklaşımın örgün ve yaygın din öğretiminde, akademik camiada ve sosyal medyada izlenmekle birlikte her biri için örneklendirmede bulunmak bu çalışmanın kapsamına girmemektedir.

Dinin tebliğ ve temsilinde akılcı-seküler yaklaşım modern ve seküler eğitim kurumlarının dindarlığa yaklaşımına karşılık gelmektedir. Dinin gereklerini yerine getirmek kişinin bireysel hayatında anlamlı olmakla birlikte, tasavvur ve tezâhür boyutunda total dindarlığın akılcı bir zemine oturması gerektiği düşüncesi bu tutumu desteklemektedir. “Allah'ın kişinin hayatına karışmadığı tasavvur olunan dindarlık biçimi”(Kırış, 2018, s. 2463) olarak seküler dindarlığın dini tebliğ ve temsil edenlerde de bir karşılığı bulunmaktadır. Dini tebliğ ve temsi edenler konumları gereği “dindar olmayın” diyemezler. Dindarlığınızı akılcı bir zemine oturtun ve seküler dinamikler üzerine modern dünyada topluma itici gelecek dindarlık tezahürlerine girmeyin diyebilirler. Uzun başörtüsü takmış ilahiyat öğrencisine “örtünme tercihinne saygılıyım ama bu tutumunun din olarak nitelemesi problemlidir” cümlesi muhatabına epistemolojik bir uyarıyı ihtiva etmektedir. Bu kabil cümleler dindarlığın doğru bilgiye ve akılcı zemine oturması gerektiğini ima eder. Ne var ki bu tutum da dikotomik bir öz içerdüğinden kendi karşıtlığını oluşturmuş bulunmaktadır. Dinin tebliğ ve temsilinde antimodernist yaklaşım buna tekabül etmektedir. Sosyal medyada daha çok medrese kökenli vaizlerin temsil ettiği bu yaklaşım esas itibariyle bir tepkiden neşet etmektedir. Dini tebliğ edenlerin sosyal medyada kavga halinde görünümü sağlıklı bir dindarlıkta mutabakata varma beklentisini olumsuz etkilemektedir.

Dinin tebliğ ve temsilinde popüler-dindar yaklaşım çatışmacı özellikler taşımamaktadır. Kandil gecelerinde idrak edilecek zamanın anlamına uygun mekanlar aramak, dindarlığı toplumun takdirini ve saygısını kazanmış örnek şahsiyetlerin kabirlerini ziyareti, yapacağı bir seyahatinin önemli unsuru saymak bu yaklaşımın öne çıkan tezahürleridir. Bu yaklaşım esas itibariyle dini temsil edenlerin toplumun dindarlığı ile bütünleşmesini de yansıtmaktadır.

Dinin tebliğ ve temsilinde puriten-bireyselci yaklaşım özü itibariyle akılcı seküler yaklaşımdan farklı değildir. Bu iki tutumu aynı yaklaşım olarak değerlendirmek te mümkündür. Puritenlik özellikle entelektüel kesimlerde bir dindarlık algısı oluşturma kabiliyetini taşımaktadır. Sosyal medyada puriten tutumu öne çıkaran akademisyen ilahiyatçıların toplumda bir karşılığı bulunmaktadır. Hurafelerle mücadele heyecanı, kişiye farklı bir dindarlık hazzı da verebilmektedir. Toplumun çoğunun tadamadığı bir dindarlığı puriten tutumunuzla siz tatmış olursunuz. Hayatınızı anlamlı kılan özelliğiniz de sekülerlikle mücadeleden ziyade hurafelerle mücadele ediyor olunuzdur.

Yöntem

Dinin temsil ve tebliği bağlamında dindarlık algısını ölçmek amacıyla yazarlar tarafından sorular hazırlanmıştır. Araştırmamızın evreni din görevlileri, akademisyen ve din bilgisi eğitimi veren kişiler veya hayatının belli bir döneminde din görevlisi ve eğitmen olarak çalışmış ancak şimdi başka görevler yapan kişilerdir. Bu amaçla Google Forms üzerinden anket hazırlanmış ve

uygulanmıştır. Anketin ilk kısmında demografik sorular sorulmuş ve ikinci aşamasında dinin temsil ve tebliği bağlamında dindarlık algısını ölçmek amacıyla hazırlanan sorular sorulmuştur. Anket soruları için Kastamonu Üniversitesi sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 07/09/2021 Tarihinde 4 sayılı toplantı ve 29 sayılı karar ile etik kurul raporu alınmıştır. Evren büyüklüğü 1 milyon ve üzeri olması durumunda %5 hata payıyla istatistiksel araştırmalar yapmak için 384 kişilik örneklem seçmek yeterli olmaktadır.(Küçük, 2016, s. 95). Anketimize 432 kişi katılım göstermiştir.

Bulgular

Anketimizin ilk kısmında yer alan demografik sorular hakkındaki sonuçlar Tablo 1'de paylaşılmıştır.

Tablo 1: Demografik Bulgular

YAŞ			Cinsiyet		
Yaş	F	%	Cinsiyet	F	%
19 yaş ve altı	14	3.2	Erkek	167	38.7
20-22 Yaş	61	14.1	Kadın	265	61.3
23-30 yaş	144	33.3	Toplam	432	100
31-40 yaş	108	25.0	Medeni Durum		
41-50 yaş	70	16.2	Medeni durum	F	%
51 + yaş	35	8.1	Bekar, Dul	167	38.7
Toplam	432	100	Evli	265	61.3
Görev			Toplam		
Görev	F	%	Toplam	432	100
Öğretmen, akademisyen	310	71.8	Anne Mesleği		
İmam, müezzın, din görevlisi	63	14.6	Anne Mesleği	F	%
Diğer	59	13.6	Ev Hanımı	402	93.1
Toplam	432	100	Diğer	30	6.9
			Toplam	432	100
Yaşadığı yer			Baba Mesleği		
Yaşadığı Yer	F	%	Baba Mesleği	F	%
Karadeniz	140	32.4	Kamu	129	29.9
Marmara	115	26.6	Özel Sektör	148	34.3
İç anadolu	103	23.8	Esnaf, Girişimci, Serbest	98	22.7
Akdeniz	19	4.4	Emekli	57	13.2
Ege	24	5.6	Toplam	432	100
Doğu ve Güneydoğu anadolu	24	5.6			
Yurtdışı	7	1.6			
Toplam	432	100			

Normal Dağılım gösterip göstermediğinin anlaşılması için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış ve Tablo 2'de paylaşılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alfa değerine bakılmış ve 0,805 değeri ortaya çıkmıştır. Bu değer ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Ortalama	Çarpıklık	Basıklık
B1. Kandil Gecelerinde Yapılan dini programların dinin öğrenilmesine, benimsenmesine ve yaşanmasına katkı sunduğuna inanırım.	3,81	-,674	-,488
B2. Ülkemizde ünlü ilahiyatçıların sunduğu televizyon programlarının (iftar-sahur-Cuma sohbeti) dinin doğru anlaşılmasında yararlı rol oynadığı kanaatini taşımaktayım.	3,23	-,222	-,712
B3. TV kanallarında yer alan Kur'ân'ı güzel sesle okuma yarışmalarının toplumumuzda dini bilgilenme ve bilinçlenmeyi artırdığına inanırım	3,64	-,466	-,812

B4. Dini Öğretme ve temsil etme konumunda olanların önde gelen görevinin, dini hurafelerden arındırmak olduğuna inanırım.	4,16	-1,155	,431
B5. Başkalarına Yanlış Telkinlerde bulunmaktansa hiç telkinde bulunmamak daha evladır.	4,22	-1,528	,830
B6. Kendimizi düzeltmeden başkalarını düzeltmeye kalkışmak din adına yapılabilecek en büyük yanlışlardan biridir.	4,32	-1,713	1,686
B7. Yakınlarımin ve hatırımı sayan kimselerin çocuklarına “yaşadığı çağı bilen ve gereklerini yerine getiren biri” olmalarını tavsiye ederim.	4,20	-1,534	1,171
B8. Dini öğretme ve temsil etme konumunda olanlar, toplumda kimseyi değiştirmeye kalkışmamalı, kendileri örnek olmalıdır.	4,17	-1,233	,550
B9. Müslüman gelenek dini olanla dünyaya ait olanı, akıl ile dini karşı karşıya getirmiştir. Bu yaklaşım düzeltilmeden asrın idrakine İslam anlatılmaz	3,80	-,802	-,395
B10. Diyanet hutbelerinde “aklınızı kiraya vermeyin, herhangi bir cemaate körü körüne kapılmayın” uyarısının sıklıkla yapılması gerektiğine inanırım	3,84	-,846	-,397
B11. Müslümanların son iki yüz yılda bilimde, sanatta, sporda ve iş ahlakında geri kaldığını düşünüyorum.	3,50	-,418	-1,080
B12. Müslümanların çağdaş değerlerle İslam’ı birlikte yürütemedikleri için “iç savaş ve göç” gibi felaketlere düştüklerini düşünüyorum.	3,41	-,426	-,998
B13. Kur’an’da “Allah, azabı akıllarını kullanmayanlara verir (Yunus 10/100) denildiği halde günümüz Müslümanlarının akıllarını çoğunlukla kullanmadıklarına inanıyorum.	4,06	-1,015	,162
B14. Akademik başarı olarak yüksek bir puan alan yakınım, İmam Hatip Lisesi ya da Endüstri Meslek Lisesini tavsiye etmem.	2,34	,666	-,968
B15. İnsanların kılığının Kıyafetinin helal çizgide olmayışına bakılmaması gerektiği ve helal-haram merkezli değil, ahlak merkezli bir dindarlığın önerilmesi gerektiğine inanırım	2,72	,271	-1,404
B16. Sahabenin günümüz insanına örneklik teşkil etmeyen birçok davranışının bulunduğu iddiası üzerine kurulu bir din anlatımını kabullenemiyorum	3,94	-1,001	-,289
B17. Sadece geçmiş din bilginlerinin birbiriyle olan görüş ayrılıkları üzerine kurulu bir din anlatımını faydalı bulmuyorum	3,76	-,765	-,508
B18. Günümüz Müslümanlarının geri kalmışlık içinde bulunduğu ve tüm insanlığa örneklik sunmadığı iddiasını içime sindiremiyorum.	4,00	-1,064	,128
B19. İçinde bulunduğumuz çağa bakarak sürekli dini sorgulayan ama içinde bulunduğumuz çağın hukuk, eğitim ve iktisat düzenini hiç sorgulamayan yaklaşımı doğru bulmuyorum.	4,34	-1,579	1,761
B20. Modern çağda “dini akılla temellendirelim” fikrinin tutarlı bir temele dayandığını düşünmüyorum.	3,49	-,425	-1,049
B21. Hz. Peygamber’in sünnetlerinin çoğunun Arap âdeti olduğu iddiasına dayalı bir din anlatımını kabul edilemez buluyorum.	4,00	-1,162	-,098
B22. Günümüz Müslümanlarının ilim, iktisat ve ahlak bakımından zayıf yanlarını irdeleme üzerine kurulu bir din anlatımının dindarlık getirmediğine inanıyorum.	3,65	-,571	-,817
B23. “Müslümanların Yenilmişliği” duygusu üzerine kurulu bir din anlatımının, karşılaşılan sorunlara çözüm üreteceğini düşünmüyorum.	4,02	-1,014	-,090
B24. Dinin insanın kendi tercihi olmadığını, Allah’ın insanlarla ilgili bir tercihi olduğunu düşünüyorum.	2,66	,336	-1,397
B25. Allah ile olan ilişkilerini iyi yapan kimsenin bir süre sonra insanlarla olan ilişkilerini de iyi yapacağına inanırım	4,52	-2,096	3,481

B26. Dini öğretim ve temsil etme konumunda olanların toplumda İslam'ın her alanda görünür olması hedefinin olması gerektiğine inanırım	4,47	-1,986	3,044
B27. Helal-haram bilgisi verilmeden yapılacak bir değerler eğitiminin dinin küllî amaçlarını yansıttığını düşünmüyorum	4,31	-1,566	1,061

B5, B6, B7, B19, B25, B26, B27 ifadelerinin çarpıklık ve basıklık değerleri -1,5 ile +1,5 arasında olmadığı görülmüş ve bu nedenle de analizden çıkarılmıştır. Keşfedici faktör analizi (KFA) yapılmış ve dört faktörlü yapıya ulaşılmıştır. Temel Bileşenler analizi ve Varimax yöntemleri kullanılmıştır. B10, B14, B15, B21 ve B24 ifadelerinin faktör yükleri düşük olduğu için analizden çıkarılmıştır. Ölçeğin faktör analizi için uygun olup olmadığını test etmek için KMO ve Bartlett testlerine bakılmıştır. KMO (0,755) ve Bartlett testi (ki-kare: 1066,572 sig:0,000) ile ulaşılan sonuçlar ölçeğin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Ölçeğin faktör yükleri incelendiğinde 0,612 ile 0,821 arasında değiştiği görülmüştür. Dört faktörlü yapı toplam varyansın %51,585'ini açıklamaktadır. Tebliğde antimodernist, tebliğde akılcı seküler, tebliğde popüler-dindar ve tebliğde püriten bireyselci yaklaşım olmak üzere dört faktör ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 3: Tebliğde Antimodernist Yaklaşım ve Faktör yükleri

	Ort.	S.Sapma	Faktör 1 yükü
B23. "Müslümanların Yenilmişliği" duygusu üzerine kurulu bir din anlatımının, karşılaşılan sorunlara çözüm üreteceğini düşünmüyorum	4,02	1,230	,787
B17. Sadece geçmiş din bilgilerinin birbiriyle olan görüş ayrılıkları üzerine kurulu bir din anlatımını faydalı bulmuyorum	3,76	1,312	,740
B20. Modern çağda "dini akılla temellendirelim" fikrinin tutarlı bir temele dayandığını düşünmüyorum.	3,49	1,391	,723
B22. Günümüz Müslümanlarının ilim, iktisat ve ahlak bakımından zayıf yanlarını irdeleme üzerine kurulu bir din anlatımının dindarlık getirmediğine inanıyorum.	3,65	1,318	,701
B16. Sahabenin günümüz insanına örneklik teşkil etmeyen birçok davranışının bulunduğu iddiası üzerine kurulu bir din anlatımını kabullenemiyorum	3,94	1,348	,652
B18. Günümüz Müslümanlarının geri kalmışlık içinde bulunduğu ve tüm insanlığa örneklik sunmadığı iddiasını içime sindiremiyorum.	4,00	1,221	,628

Tebliğde antimodernist yaklaşımın AVE ve CR değerleri hesaplanmıştır (AVE: 0,50098 ve CR:0,9926). AVE değeri 0,50'den yüksektir, CR>0,80 ve CR>AVE olması nedeniyle ölçeğin komposit (bileşen) geçerliliğini sağladığı görülmüştür. Tebliğde antimodernist yaklaşımı oluşturan faktörlerin ortalaması 3.81'dir ve 3,67 üzerinde olması nedeniyle yüksek değerli olarak ifade edilebilmektedir (Küçük, 2016, s.239).

Araştırma son yıllarda öne çıkan modernist ilahiyatçı tutumunun alanın insan kaynakları tabanında çok da karşılık görmediğini göstermiştir. Sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte yükselişe geçen sorgulayıcı ilahiyatçılık anlayışının dindarlığın potansiyel olarak neşvü nema bulacağı maşeri vicdanda gençliğin değer taşıyıcısı olarak elde tutulabilmesi açısından ciddi bir karşılık bulmaması anlamlı görülmüştür. İlahiyatçılar ve din görevlileri bizden önceki kuşaklar için büyük bir değer olan sahabenin sorgulanması, küçük görülmesinden rahatsızdır. Önceki nesilden tevarüs edilen din anlayışında vazgeçilemeyecek kabullerin bırakılması gözle görülür ve hissedilir bir dindarlık da getirmeyecektir. Teorik olarak Kur'an metnine bağlılığı bir slogan gibi tekrarlayıp geleneğe dinin ötekisi gibi meydan okuyan ve bu tutumunu da dindarlığın gelişmesini isteme gibi masum bir idealin arkasına sığınarak gerçekleştiren tutum ilahiyatçı ve din ilimleri mensubunun vicdanında umduğu yeri bulmamıştır. Müslümanların yenilmişliği söylemi dini ilimler tabanında zemin bulamamıştır. Çünkü insanların duygularını rahatsız eden olumsuz bir durum kullanılarak ideoloji üretilmektedir.

Tablo 4: Dinin Tebliğ ve Temsilinde Akılcı-Seküler Yaklaşım

	Ort.	S.Sapma	Faktör 1 yükü
B12. Müslümanların çağdaş değerlerle İslam'ı birlikte yürütemedikleri için "iç savaş ve göç" gibi felakete düştüklerini düşünüyorum.	3,41	1,373	,819
B11. Müslümanların son iki yüz yılda bilimde, sanatta, sporda ve iş ahlakında geri kaldığını düşünüyorum.	3,50	1,376	,734
B13. Kur'an'da "Allah, azabı akıllarını kullanmayanlara verir (Yunus 10/100) denildiği halde günümüz Müslümanlarının akıllarını çoğunlukla kullanmadıklarına inanıyorum.	4,06	1,124	,612

Akılcı sekülerlik yaklaşımının AVE değeri 0,52802 ve CR değeri 0,9394 olarak bulunmuştur. AVE değeri 0,50'den büyük; CR değeri de 0,80 değerinden büyüktür. Ayrıca CR değeri, AVE'den büyük olduğu için ölçeğin komposit (bileşen) geçerliliğini sağladığı ortaya çıkmıştır. Ortalama 3,66'dır ve 3,67 eşik değerine çok yakındır. B11 ve B12 değerleri ortalama; B13 ise yüksek değere sahiptir.).

Müslümanların geri kalmışlığı söyleminin ilahiyatçıları ciddi meşgul ettiği bir dönemden geçiyoruz. Konu esas itibariyle iki yüz yıllık bir hikayedir. Geri kalmışlık söyleminin aydınlar üzerinde etkisi ilahiyatçılarda da izlenmektedir. Bu durum dini tebliğ ve temsil sorumluluğu taşıyanların kafalarının berrak olmadığını göstermektedir. Yeni bir din dili inşası için öncelikle ne yapması gerektiği ile ilgili bir fikrin oluşması gerekmektedir. İnsanlara "din budur" diye bir söylem inşa etmek tek başına yeterli değildir. Oluşturulan din dilinin dayanıklı olması da gerekmektedir. Yeryüzünde Müslümanlar zulüm altında ve geri kalmış cümleleri ile başlayan bir din anlatımı muhataplarda işin başında olumsuz bir algı meydana getirmektedir. 'İman ettiğiniz Allah size hiç yardım etmiyor mu' gibi bir soru sosyal mecralarda tartışma zemini bulabilmektedir. Netice itibariyle dini temsil konumunda olanların 'geri kalmışlık' başlığının altında yeni bir şeyler söylemesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Tablo 5: Dinin Tebliğ ve Temsilinde Popüler-Dindar Yaklaşım

	Ort.	S.Sapma	Faktör 1 yükü
B3. TV kanallarında yer alan Kur'an'ı güzel sesle okuma yarışmalarının toplumumuzda dini bilgilendirme ve bilinçlenmeyi artırdığına inanırım	3,64	1,245	0,821
B2. Ülkemizde ünlü ilahiyatçıların sunduğu televizyon programlarının (iftar-sahur-Cuma sohbeti) dinin doğru anlaşılmasında yararlı rol oynadığı kanaatini taşıyordum.	3,23	1,219	0,815
B1. Kandil Gecelerinde Yapılan dini programların dinin öğrenilmesine, benimsenmesine ve yaşanmasına katkı sunduğuna inanırım	3,81	1,203	0,711

Popüler dindar yaklaşımın AVE değeri 0,6146 ve CR değeri de 0,9632'dir. AVE>50, CR>0,80 ve CR>AVE olduğu için ölçeğin komposit (bileşen) geçerliliğini sağladığı görülmektedir. Popüler-dindar yaklaşımın ortalaması 3,56'dır ve ortalama değer olarak görülmektedir. Sadece B1 maddesi 3,67'den büyük değere sahiptir.).

Bu tablo popüler-dindar yaklaşımın ilahiyatçılarda devam ettiğini göstermiştir. Toplumsal dini duyarlılığın tezahürü olarak kandil geceleri, dindarlıkla ilgili bir amaç için büyük kalabalıkları toplayabilmektedir. Dini temsil konumunda olanların bu gerçekliğin farkında oldukları gözlenmektedir. Ünlü ilahiyatçıların sunduğu televizyon programlarına olan ilgiyi konu edinen soruya verilen katılımın ortalamasının altında olması anlamlıdır. Bu sonuç medyada yer alan ünlü ilahiyatçılarla ilgili toplumsal bir doyumun yaşanmışlığına yorulabilir. Bununla birlikte bu hocaların artık tekrara girdiği ve topluma yeni bir şeyler söyleyemediği de değerlendirilebilir. Dini temsil ve tebliğ sorumluluğu taşıyanlar ilahiyatçı fenomenlerden, takipçi sayılarını korumalarının üstünde müşahhas ve kayda değer proje beklentileri bulunmaktadır.

Tablo 6: Dinin Tebliğ ve Temsilinde Püriten-bireyselci Yaklaşım

	Ort.	S.Sapma	Faktör 1 yükü
B8. Dini öğretme ve temsil etme konumunda olanlar, toplumda kimseyi değiştirmeye kalkışmamalı, kendileri örnek olmalıdır.	4,17	1,138	0,734
B4. Dini Öğretme ve temsil etme konumunda olanların önde gelen görevinin, dini hurafelerden arındırmak olduğuna inanırım.	4,16	1,120	0,734
B9. Müslüman gelenek dini olanla dünyaya ait olanı, akıl ile dini karşı karşıya getirmiştir. Bu yaklaşım düzeltilmeden asrın idrakine İslam anlatılmaz	3,80	1,287	0,635

Püriten bireyselci yaklaşımın AVE değeri 0,50 eşik değerine çok yakındır (AVE:0,4936). CR değeri de hem 0,80 hem de AVE değerinden büyüktür. Bu nedenle ölçeğin komposit (bileşen) geçerliliğini sağladığı söylenebilir. Bu yaklaşımı oluşturan maddelerin ortalaması 4,04 olup 3,67 değerinin üzerindedir. Yani yüksek değerlere sahiptir.

Dini tebliğ etme konumunda olanların toplumda dindarlığın gelişmesi yönünde bir değişiklikten yana tavır koymamaları anlamlı bulunmuştur. Kimseyi değiştirmeye kalkışmayalım kendimizi değiştirmekle yetinelim söyleminin ne kadar sürdürülebilir olduğu ayrı bir inceleme konusudur. Burada üzerinde durulması gereken ilahiyatçı mevkiinde olanların dinin toplumun bütününe iştirak ettiği bir kabulle benimsenmesine çok taraftar olmadıkları hususudur. Bu durum alınan ilk ve orta öğretimden lisans öğretimine kadar alınan din eğitimin bireyselci karakterinin etkisi ile açıklanabilir. İlk ve orta öğretimde verilen din eğitimi, bireyselci ve seküler bir karakter taşımaktadır. İlahiyat lisans programları da dinin bilimsel çerçevede ele alınması ve analiz edilmesi ile ilgilidir. Eğitim programlarının amacı, toplumsal dine yönelimin artması değil dinin doğru anlaşılmasıdır. Dinin doğru anlaşılması hipotezi püriten dini yaklaşımı tetiklemede ve güçlendirmektedir. Anayasasında laiklik olan bir ülkenin ‘din adamı’, ‘din öğretmeni’ ve ‘ilahiyatçı’ yetiştirmesinin elbette bir farkı olacaktır. Laik devlet, halkına önce dinini doğru anla mesajını, eğitim müfredatıyla vermektedir. Bu müfredat tamamı ile dinin doğru anlaşılması ile ilgilidir. Dini tebliğ konumunda olan katılımcılar bu bakış açısı ile yetiştikleri için püriten refleksler vermektedir. Kendilerine yükledikleri misyon dini hurafelerden arındırmaktır. Dinin hurafelerden arındırılması söylemi değerlerimize sahip kuşaklar yetiştirmekle ilgili projelerin üretilmesinde kafa karıştırıcı bir etki yaratmaktadır. Dindarlığın toplumun görünen yüzünde etkisinin azalma eğilimi taşıdığı bir ortamda hurafelerden arındırma söylemi gündelik toplumsal hayatın pratiğinde ne kadar bir karşılığının bulunduğu tartışmalıdır. Türbelere ilgi her dönemde olmuştur. İnsanlar önceki kuşaklar içinde dünü güzel yaşamış olanlarla bir iletişim arayışı ve özlemi içindedir. Belki içindeki fırtınalar ve buhranlar için çıkış arayışı içindedirler.

Tablo 7: Korelasyon Analizi

	Antimodernist	Akılıcsöküler	Popüler dindar	Püriten Bireyselci
Antimodernist	1	0,282** Sig:0,000	0,062 Sig:0,196	0,310** Sig:0,000
Akılıcı-seküler	0,282** Sig:0,000	1	-0,054 Sig:0,260	0,348** Sig:0,000
Popüler-dindar	0,062 Sig:0,196	-0,054 Sig:0,260	1	0,115* Sig:0,017
Püriten-bireyselci	0,310** Sig:0,000	0,348** Sig:0,000	0,115* Sig:0,017	1

**:.01 seviyesinde anlamlı, *:.05 seviyesinde anlamlı

Antimodernist yaklaşım ile Püriten Bireyselci yaklaşım arasında zayıf pozitif yönlü ilişki mevcuttur. Akılıcı seküler yaklaşım ile Püriten Bireyselci yaklaşım arasında zayıf pozitif yönlü ilişki vardır. Akılıcı seküler yaklaşım ile antimodernist yaklaşım arasında zayıf pozitif yönlü ilişki vardır.

Popüler dindarlık ile Puriten bireyselci yaklaşım arasında ise çok zayıf pozitif yönlü ilişki vardır. Sonuç olarak tüm yaklaşımlar arasında zayıf pozitif bir yaklaşım vardır denilebilir.

Yukarıda belirtilen dört yaklaşımın birbiriyle ilişkisi bağlamında şu değerlendirme yapılabilir: Bu dört yaklaşımın birbiriyle ilişkisi çok belirgin değildir. Araştırma başlangıç safhasındaki hipotezimiz akılcı seküler yaklaşım ile puriten bireyselci yaklaşım arasında güçlü pozitif ilişkinin olacağı yönünde idi. Çünkü bu iki yaklaşımın ortak özelliği geleneksel dindarlığın karşısında duruşlarıdır. Bu iki yaklaşım arasındaki ilişkinin pozitif yönde kayda değer biçimde gerçekleşmemesi anlamlıdır. Bu durum, ikna edici bir gerekçe göstermeden geleneksel dindarlığa karşı duruşun da sorgulanmaya başlandığı izlenimini yansıtabilir.

Son yıllarda dindarlık ile ilgili post modern bir tezahür gözlenmeye başlandı. Geleneksel dindarlık, antimodernist yaklaşıma evrilmesi olarak nitelenebilecek bir durum gerçekleşti. Sosyal medyada medrese çıkışlı geleneksel figürlerin modernizmle mücadelesi toplumsal hafızada kayda değer izler bıraktı. Ancak geleneksel dindarlığın doğasında bir tartışmanın tarafı olmak konusu çok berrak değildir. Geleneksel dindarlıkta teorik tartışma zemininde zaman harcamaktan ziyade dinin pratiklerinin toplumun bütününe katılımının sağlandığı büyüklükte uygulamaya dönüşmesi söz konusudur. Bu durum geleneksel dindarlığın post modern polemik ortamından etkilendiği ve kendi çapında çağdaş tartışma mecralarında çeşitli konularda taraf olma, ya da bir tarafın mesajını güçlü biçimde duyurma gibi yönelişlere girdiği şeklinde açıklanabilir.

Hipotez testleri yapılmış ve kabul edilen hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

H1: Popüler dindarlık yaklaşımına göre kadınlar ile erkeklerin değerleri farklılık göstermektedir. Independent Sample T-test (sig:0,011). Erkeklerin ortalaması 3,4092 iken kadınların değeri 3,6503

H2: Puriten Bireyselci yaklaşıma göre erkekler ile kadınların ortalaması farklılık göstermektedir.

Independent Sample T-test (sig:0,024). Erkeklerin ortalaması 3,9202 iken kadınların değeri 4,1145

H3: Popüler dindarlık yaklaşımına göre bekar, dullar ile evlilerin değerleri farklılık göstermektedir. Independent Sample T-test (sig:0,000). Bekar, dulların ortalaması 3,7798 iken evlilerin değeri 3,4352

H4: Puriten Bireyselci yaklaşımına göre öğretmen-akademisyenler ile diğer meslek grupları arasında fark vardır. One Way anova (sig:0,011), Tukey HSD testi:0,08. Öğretmen-akademisyen ortalaması: 4,1032 diğerleri:3,77

H5: Akılcı Sekülerlik yaklaşımına göre öğretmen-akademisyenler ile diğer meslek grupları arasında fark vardır. One Way anova (sig:0,000), Tukey HSD testi:0,08. Öğretmen-akademisyen ortalaması: 3,7591 diğerleri:3,2146

H6: Antimodernist yaklaşımına göre öğretmen-akademisyenler ile diğer meslek grupları arasında fark vardır. One Way anova (sig:0,000), Tamhane testi:0,08. Öğretmen-akademisyen ortalaması: 3,8634 diğerleri:3,4964

Akılcı seküler ve puriten bireyselci yaklaşımın öğretmen-akademisyenlerde diğer meslek guruplarına nazaran fazla olması anlamlıdır. Çünkü akademik eğitimin ülkemizde uygulanış biçimi bu iki dindarlık yaklaşımını güçlendirmektedir. Antimodernist yaklaşımın öğretmen-akademisyenlerde diğer bu iki yaklaşıma nazaran daha düşük çıkması da anlamlıdır. Bu durum eğitim sisteminin modern yaklaşımı kurumsal biçimde desteklediği antimodernist eğilimin tepkisel ve taban bulması güç yönelişler olarak kaldığı şeklinde yorumlanabilir.

Tartışma

Ülkemizde son yıllarda din ile ilgili tartışmalarda bir artış gözlenmektedir. Sosyal medya bu tartışmaların yoğun yaşandığı bir mecra olarak karşımızda durmaktadır. Ülkemizde eğitimin bütün kademelerinde din eğitimi belirlenmiş program dahilinde verilmektedir. Dinin tartışma alanı haline getirilmesinin sebebi bilgi eksikliği değildir. Bilgi kirliliğini bir problem algılamak doğru olmakla birlikte, bu mesele ile başa çıkmada özellikle dini yüksek tahsil müesseselerinin verdiği eğitimin yeterliliğinin sorgulanması gerekmektedir. İlk ve orta öğretimde verilen din eğitimini İlahiyat/İslami İlimler Fakülteleri mezunları vermek durumundadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda istihdam olunacak elemanların insan kaynaklarının yetiştiği kurumlar da netice itibariyle dini yüksek tahsil kurumlarıdır. İlahiyatçılık denilince hemen akla geliveren örneklik, rol model, misyon, manevi sorumluluk, toplumu yeniden inşa etme, dönüştürme gibi kavramlar (Karşlı, 2016, s. 125) toplumun dini doğru şekilde öğrenip insanlara takdim etme görevinde olanlara yönelik beklentilerinin çok olduğunu göstermektedir. Din ile ilgili bir gerilim ve tartışma alanı oluşmuşsa öncelikle dini eğitim kurumlarında verilen din anlayışını sorgulamak gerekir. Bu müesseselerde halkın ve yetişmekte olan gençliğin ruhundaki yaraya merhem olacak kuşatıcı, ruh ve beden sağlığını kollayıcı, insanı ve toplumu koruyucu bir din dili inşasına zemin hazırlayacak bir eğitim verilmiyorsa üzerinde düşünmenin gerekli olduğu bir durum var demektir. İlahiyat eğitiminin oluşturduğu dindarlık ile ilgili nicel bir çalışmada bu eğitimin bir öğrencide bir değişime neden olduğu tespit edilmiş, ancak bu değişimin bireyden bireye farklılık arz ettiği görülmüştür. Öğrencilerin ilahiyat deneyimlerinin farklılık arz edişinin önemli bir nedeni de öğretim üyelerinin nasıl bir öğrenci yetiştirileceği konusunda görüş ve uygulama birliğinin olmayışı olarak belirlenmiştir. (Ay, 2021, s. 322).

Ülkemizde din eğitimi ile ilgili kronikleşen bir açmazın içine düşülmüştür. Devlet anayasa ve diğer yasalarla uyumlu din eğitimi veren kurumlar açtı. Halkın beklentilerine kısmen de olsa karşılık verecek adımlar attı. Devletin açtığı dini eğitim kurumlarını anayasa ve yasalara aykırı bulan bir kesim tepkisel bir tonla devlet ve devletin yapısı ile ilgili reflekslerde bulundu. Devletin açtığı dini eğitim kurumlarını devletin yapısına aykırı bulan kesime cevap verme üzerine kurulu bir din anlayışı gelişti. Mesela uzun yıllar İmam Hatip okullarının devletin laik yanına aykırı olup olmadığı tartışıldı, ne kazanıldı? Toplumun tamamını kapsayacak ve kuşatacak şekilde yapılması gerekenler, hep ertelenerek çözüm için adımlar atılmadı. Türkiye'de dini sorun olarak tanımlayanlar vardır, katılmıyoruz. Ama bir 'din eğitimi sorunu'nun bulunduğunu belirtmeliyiz. Öncelikle din eğitiminin muhtevası ile ilgili siyasi tarafların ve tüm baskı guruplarının bir mutabakata varması gerekmektedir. Bu mutabakatın zarureti siyasi saiklerle hep ertelenmiştir. Ülkemizde din eğitimi gerçekten özgür mü sorusuna göğsümüzü gererek evet cevabını vermemiz mümkün değildir. Fiili özgürlüğü yakalayamamış bir din eğitimi ve öğretiminin özgünlüğü yakalamasının da imkân dahilinde olamayacağını düşünüyoruz. Bu özgürlüğü engelleyen unsurun sadece kanun ve yönetmelikler olmadığını da belirtmek gerekir. Siyasi, sosyal ve medyatik baskı gurupları da din eğitimi ile ilgili muhtemel bir mutabakatın tarafları durumdadır. Çünkü aşağı yukarı tüm iktidarlar din eğitimi çok nazik bir konu olarak görmekte, bu konuda atacakları adımda sosyal baskı guruplarının belirli ölçüde de olsa mutabakatına önem vermektedir.

Devletin kendini laik olarak tanımlaması sadece bir hukuk tercihi değildir. Aynı zamanda sosyal iktisadi ve insan kaynaklarıyla ilgili bir tercihtir. Laik devlet kurduğu eğitim düzeni ile kendi insanını yetiştirmektedir. Burada laikliğin devlet için olduğu, bireylerin laik olamayacağı söyleminin de pratikte bir yansıması bulunmamaktadır. Çünkü laik devlet tüm eğitim tercihleri ile kitlesel ölçekte laik/seküler bireyler yetiştirmektedir. Her siyasal sistem kendi insan ve toplum yapısını inşa etmekte ve üretmektedir. Devletin seküler yapısına rıza hali toplumu dönüştüren en önemli dinamik etkidir. Laik devletin dini nereye koyacağına karar vermesi zaruridir. Bu karar nasıl şekillenecek? Bu karar insan kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından 'dindar nesil' hedefinin gerçekleştirilmesi yönünde olabilecektir. Devlet, bağımlılık ve eşcinsellik gibi toplumun büyük çoğunluğunun kabulünü görmeyen tercihlere karşı dini kullanıp dinin doğal gerçekliğine sırt çevirmesi de bir

seçenek olarak durmaktadır. Dindarlığın en büyük sıkıntısı toplumsal alanda gerçekleşmemektir. (Kırış & Dilek, 2019, s. 518). Dinin doğal gerçekliği, onun toplumsallaşmasını zorunlu kılmaktadır. Bu gerçeğe yüzleşme hep ertelenme hatta ötelenme yoluna giderse dinin toplumun bütün kesimlerince benimsenmiş ve maşeri vicdanı rahatlatmış bir din eğitimi de hayal olmaktan çıkmayacaktır.

Sonuç

Dini merkeze alan birçok tartışma, dini temsil edenlerin toplumda oynayacakları roller etrafında dönmektedir. Dini temsil edenlerin toplumun kendilerinden beklediği rolleri sergilemeleri ve örnek olmaları, iç dünyalarında şekillenmiş din algısının keyfiyeti ile doğrudan ilgilidir. Dini tebliğ ve temsil konumunda olanların din algısı ile ilgili hazırladığımız ölçek, ülkemizdeki dini ve sosyal hayatın gerçekleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Sorular dikkatle incelenirse dini eğitim kurumlarında, tüm dini müesseselerde ve sosyal medyada fiili bir karşılığının olduğu görülecektir.

Dinin tebliğ ve temsilinde farklı yaklaşımları araştırdığımız çalışmamızda antimodernist, akılcı seküler, popüler dindar ve püriten bireyselci olmak üzere dört ayrı yaklaşıma rastlanmıştır. Örgün ve yaygın resmî kurumlarda din eğitimcileri ve din hizmeti mensuplarının dindarlık algısı ile ilgili orijinal bir ölçek hazırlaması ve birbirinden farklı dört yaklaşımı tespit etmesi yönüyle çalışmamız literatüre katkı sağlamıştır. Din eğitimi ve dinin toplumun içinde yaşayan örneği, bu yola gönül vermiş insan kaynaklarının dinin tebliğ ve temsiline yaklaşımlarının öncelikle doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bu yaklaşımların birbirini anlaması, farklı yaklaşımların birbiriyle ilişkilerinin geliştirilmesi ve en önemlisi müşterek bir yaklaşımda buluşma yollarının bulunması ayrı bir araştırma konusudur.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:

1. Yazar/First author % 60,

2. Yazar/Second author %40

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2009). Şehirleşme sürecinde komşuluk ilişkileri ve İslâm. *Diyanet İlmi Dergi*, 45(3), 103-124.
- Ay, M. F. (2021). Sadece ilk kelime ve özel isimler büyük harfle başlamalı İlahiyat eğitimi dindarlığı etkiliyor mu? İlahiyat fakültesi öğrencilerinin deneyimleri çerçevesinde fenomenolojik bir araştırma. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1), 297-325.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. el-Cu'fî, & thk. Mustafa Dîb el-Bügâ. (1987). *El-Câmiu's-sahîh* (1-6). Dâru İbn Kesîr.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-E. b. İ. es-Sicistânî el-Ezdî, & thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. (t.s.). *Es-Sünen* (el-Mektebetu'l-asriyye, 1-4).
- Gökçe, S. (2021). *Kuşaklara Göre Dindarlık Eğilimleri: Y ve Z Kuşaklarının Dindarlık Eğilimleri Üzerine Bir İnceleme* [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Güven, İ. F. (2019). Makyavelizm ve Dindarlık: Demografik Değişkenler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Bilimname: Düşünce Platformu*, 37, 1155-1186.
- İbn Mâce, E. A. M. b. Y. M. el-Kazvîni (with thk. Şuayb el-Arnaût). (2009). *Es-Sünen* (1-5). Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye.
- Karaşahin, H. (2008). Din sosyolojisinde dindarlığın ölçülmesi problemi üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(1), 191-200.
- Kardaş, R. (2016). *Zygmunt Bauman'ın "Bireyselleşmiş Toplum" Kavramsallaştırması Işığında Bireyselleşmiş Din ve Dindarlık*. Harran Üniversitesi.
- Karlı, B. (2016). İlahiyatçı Kimliğinin İmkânı Üzerine Bir Deneme: Sosyal Benlik Sürecinde Nesneleşen İlahiyatçılığın Analizi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages*, 11(12), 105-126.
- Kırış, Ş. (2018). Sünnet Perspektifinden "Seküler Dindarlık" Üzerine Bazı Düşünceler = Thought on the "Secular Piety" from the Sunna Perspective. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), s. 2454-2473.
- Kırış, Ş., & Dilek, S. (2019). Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Üniversite Gençliğinin Dindarlık Algıları. *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 14(3), 497-519.
- Korkut, R. (2020). Fıkıh Açısından Dindarlık Olgusunda Bütünlük (Maverdî Edebu'din ve'Dünya Örneği). *İslam ve Yorum IV*, 1, 421-454.
- Küçük, O. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ekin Basım Yayın.
- Müslim b. Haccâc, E.-H. M. b. el-H. b. M. el-Kuşeyrî (with Muhammed Fuâd Abdülbâkî). (t.s.). *El-Câmiu's-sahîh* (1-5). Dâru ihyâi türâsi'l-arabbiy.
- Nesâî, E. A. A. b. Ş. b. A. (1999). *Sünenü'n-Nesâî bi şerhi's-Suyûtî ve hâşiyeti's-Sindî* (1-8). Dâru'l-ma'rife.
- Öz, S. (2013). Din, Dindarlık İlişkisi Çerçevesinde Öğretmenlerin Dini Anlayış ve Yaşayışları. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 61-77.
- Perşembe, E. (2007). Popüler Dindarlık Çağı: Tüketilen İslam. *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 7, 5-12.

-
- et-Taberî, İ. C. (with Muhammed Şâkir, A.). (2000). *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* (1-24). Muessesetu'r- risâle.
- et-Tirmizî, E. İ. M. b. İ. b. S. (with thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf). (1998). *El-Câmiu's-sahîh* (1-6). Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî.
- Tekin, M. (2016). Özgürlük ve Dindarlık İkileminde Gençlik ve Güncel Sorunlar. 7. *Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Bildirileri*, 365-376.
- Tokur, B. (2014). Dindarlık sorunu: psikolojik bir tahlil. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi]*, 41, 257-279.